

**LANGUAGE COMPETENCE AND COMMUNICATION:
LEARNING A FOREIGN LANGUAGE /
МОВНА КОМПЕТЕНЦІЯ ТА КОМУНІКАЦІЯ:
НАВЧАННЯ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ**

УДК 811.112.2'243:811.161.2'242

DOI: 10.2478/lccc-2024-0005

Олена Васильченко

**РІДНА МОВА ЯК РЕСУРС ДЛЯ ВИВЧЕННЯ
НІМЕЦЬКОЇ МОВИ
ЯК МОВИ НАВЧАННЯ В АВСТРІЇ**

Стаття присвячена дослідженню становлення ранньої писемної компетентності в українській мові як рідній та в німецькій мові як мові навчання українськими дітьми початкової школи в умовах вимушеної міграції в Австрії. Основою для аналізу слугували письмові зразки, що їх було еліцитовано за допомогою інструменту аналізу набуття ранньої писемної мовленнєвої компетентності ELA та розглянуто з точки зору педагогічної стратегії траслінгвізму, що дозволяє творче використання всіх доступних мовних ресурсів людиною, що говорить двома або більше мовами, для комунікації із застосуванням усього мовного репертуару.

Ключові слова: писемна компетентність, українська мова як рідна, німецька мова як мова навчання, еліцитація, траслінгвізм, мовний репертуар.

1. Вступ

За даними Австрійської пресової агенції понад 13000 дітей шкільного віку опинилися в Австрії (Rund, 2023) з початком широкомасштабної війни в Україні 22 лютого 2022 року. У ситуації вимушеної міграції вони були змушені інтегруватися в австрійську систему шкільної освіти, вивчати нову для більшості іноземну мову й адаптуватися до нового колективу та вчителів. Досвід війни, який пережили українські діти (втеча, страх, втрата, беззахисність) є одним з найгірших досвідів, який може отримати дитина. Стрес від цієї травматичної ситуації може проявлятися у постійній напрузі, відсутності концентрації уваги, частому відволіканні, що заважає навчанню та здатності адаптуватися до нового. Саме тому діти, а особливо діти з емоційно-стресовими переживаннями, потребують безпечного середовища, яке б характеризувалося стабільністю та надійністю і створювало б позитивну атмосферу через довірливі стосунки. Цим місцем може стати школа, одне з головних завдань якої – створити для дитини середовище, вільне від страхів, що спричинили травму, дати дитині можливість відновити емоційну безпеку, побудувати довіру і відчувати, що тут з нею не може статися нічого поганого. З іншого боку, школа в Австрії є місцем, де розмовляють та викладають іншою

© Васильченко О., 2024

мовою, що додає ще більше стресу до непростой ситуації, в якій опинилися українські школярі. У цьому контексті можливості виявлення, визнання та підтримки потенціалу дитини в вимушеній міграції, який в повному обсязі виражається в процесі писемної чи усної комунікації рідною мовою, на відміну від комунікації іноземною мовою, відіграє значущу роль у встановленні емоційно-психологічної рівноваги. Цей потенціал здобувачів початкової освіти може бути визначено за допомогою інструменту аналізу набуття ранньої писемної мовленнєвої компетентності ELA (Early Literacy Acquisition), який дозволяє встановити здатність продукувати письмові тексти не лише німецькою мовою як мовою навчання, але й рідною мовою (Atamasa et al., 2023). Рідна мова – це ресурс та допоміжний важіль для опанування іноземної мови, засіб розкриття креативності та потенціалу дитини, встановлення якого дає можливість для подальшої підтримки здібностей школярів та розвитку їх вже в німецькій мові.

2. Теоретичне підґрунтя

Питанню взаємозв'язку емоційно-психологічного аспекту, травматичного досвіду та впливу на спроможність до навчання присвячено багато робіт. На думку Метціга та Шустера, для ефективного засвоєння матеріалу необхідно, щоб інтенсивні почуття – такі як страх, гнів, радість, напруга, тобто афективне збудження – вщухли і стабілізувалися на середньому рівні, придатному для навчання (Metzig & Schuster, 2020, с. 331).

Згідно з результатами досліджень Георгія К. Лозанова, мозок людини працює найкраще, коли він психічно і фізично розслаблений (цит. за: Castner & Koch, 1993, с. 22). Як показали вимірювання мозкових хвиль, серцебиття і ритму дихання, уповільнення всіх процесів в організмі учня під час процесу навчання спричиняє підвищення здатності до навчання й запам'ятовування. Стан, у якому мозок може працювати оптимально, називається альфа-станом, що сприяє навчанню без стресу та тривоги (Castner & Koch, 1993, с. 22). Якщо цю важливу передумову для осмисленого навчання та отримання знань не виконано, це означає, що когнітивні процеси, інтеграція в групу або клас у школі можуть бути порушені.

Як зазначено в (Lundquist-Mog & Widlok, 2015, с. 18), сприяння емоційно-психологічному розвитку має фундаментальне значення для зміцнення впевненості в собі, соціалізації в нових умовах вимушеної міграції, уможливлюючи взаємодію та спілкування. Цей психосоціальний рівень є важливим фактором й у вивченні іноземної мови. Баусум вважає, що одним із найважливіших факторів резилентності є радість життя, якій потрібно вчитися знову. Людина вчиться та запам'ятовує найкраще, коли вона емоційно залучена. Це також стосується позитивних почуттів радості, веселощів, щастя й гордості (Bausum et al., 2013, с. 47). Радість, яка передається в безпечному середовищі з позитивними стосунками, може успішно протидіяти травматичному досвіду (Bruchholz & Tscherny, 2016, с. 145). Ланг та співавтори переконані, що для дітей та підлітків з емоційно-стресовими переживаннями необхідно зробити новий коригувальний досвід у сфері їхніх емоційних переживань. Треба додати до їхнього багажу радість та впевненість, легкість і піднесення, що підтримує оптимізм і креативність у думках та діях (Lang et al., 2013, с. 122). Плутцар додає, що саме позитивна Я-концепція сприяє успіху в школі (Plutzar, 2021, с. 92).

У контексті вивчення іноземної мови, для нашого дослідження важливу роль відіграє підхід, розроблений Гансом Райхом, згідно з яким в міграційному

суспільстві уможлиблюється ресурсно-орієнтоване розуміння розвитку білінгвізму. Крім того, він підкреслює важливість співпраці між вчителями різних предметів, а також необхідність інтеграції рідної мови учнів у шкільні програми (цит. за: Atamasa et al., 2023, с. 4). Слушною є позиція науковців, які зазначають, що у випадку, коли втрачено природне використання власної мови, почуття безпорадності та невпевненості стає сильнішим (Grindberg & Grindberg, 1990, с. 125; Kronsteiner, 2003, с. 55). Саме в умовах вимушеної міграції є загроза втрати природного використання рідної мови. Як підкреслює Плутцар (2021), почуття безсилля і гніву тісно пов'язані з досвідом так званої «безмовності» (Sprachlosigkeit) та належать до емоційного виміру мови (Plutzar, 2021, с. 89). Вона впевнена, що втрата рідної мови може бути розглянута як втрата себе та своєї ідентичності. Тому важливим, на думку Плутцар, є створення безпечного простору, в якому обидві мови, рідна мова та мова навчання, мають своє місце та взаємодіють (Plutzar, 2019, с. 220).

Існує декілька гіпотез стосовно взаємодії рідної мови та мови навчання. По-перше, це так звана контрастивна гіпотеза (Kontrastivhypothese), яка відштовхується від того, що у процесі вивчення другої мови як мови навчання на неї переносяться характеристики та структури рідної мови. Якщо на певних мовних рівнях є збіги, наприклад, порядок слів у розповідному реченні, тоді можна говорити про позитивний трансфер. Якщо різниця велика, варто очікувати негативного впливу, який разом з тим легко передбачити (Jeuk, 2010, с. 30). Відповідно до гіпотези інтердепенденції (Interdependenzhypothese) (Cummins, 2000), друга мова як мова навчання засвоюється на базі рідної мови та отримує переваги від навичок, що вже розвинуто в рідній мові. Цікавим видається спостереження, що діти-мігранти, які вже мають досвід навчання рідною мовою в шкільних закладах, краще засвоюють другу мову як мову навчання в порівнянні з дітьми-мігрантами, що народилися в приймаючій країні та не мали формальної освіти рідною мовою і користуються нею лише з рідними. Компетентності, що розвинені в рідній мові, є вирішальним чинником успішності дітей-мігрантів у школі приймаючої країни (Jeuk, 2010, с. 32).

У (Jeuk, 2010, с. 29) підкреслюється доцільність використання навичок, набутих в рідній мові, для підтримки засвоєння німецької мови як мови навчання. Він також звертається до питання змішування мов (Code-Switching, Code-Mixing) у процесі комунікації та оцінювання їхнього статусу як помилки чи, навпаки, як креативного феномену переходу від рідної мови до мови навчання. Мюлер визначає поняття *трансфер* як систематичний вплив на рівні мовної компетентності. Трансфер передбачає перенесення знань з однієї мови на іншу. Термін *перенесення* використовується, зокрема, у дослідженнях з вивчення другої мови як мови навчання, тобто для опису засвоєння іншої мови людиною, у якої вже повністю сформовані компетентності в рідній мові. Трансфер може мати як позитивні, так і негативні наслідки. Позитивний трансфер приводить до легшого засвоєння другої мови, негативний сповільнює її засвоєння (Müller, 2016, с. 40-41). Швидкість засвоєння особливостей іноземної мови істотно залежить від схожості або відмінності структур у рідній мові учня (Jeuk, 2010, с. 35).

Головною метою статті є висвітлення особливостей взаємодії рідної української та німецької мови як мови навчання в писемному мовленні за допомогою інструменту аналізу набуття ранньої писемної мовленнєвої

компетентності, що було розроблено в рамках міжнародного проєкту ELA (Atamasa et al., 2023).

Наші гіпотези полягають у наступному:

1. У процесі створення текстів рідною та іноземною мовами, потенціал дитини повною мірою розкривається в текстах, написаних рідною мовою.

2. Якщо робити висновок, спираючись лише на текст, що продукується іноземною мовою, потенціал дитини-мігранта не буде розкрито повною мірою, що може спричинити одностороннє ставлення до учня без врахування його вмінь та навичок, що вже сформовано в рідній мові.

3. Рідну мову варто розглядати не як перешкоду, а як ресурс для вивчення другої мови як мови навчання.

3. Методи та матеріал дослідження

Для досягнення поставленої мети дослідження було використано інструмент аналізу набуття ранньої писемної мовленнєвої компетентності ELA (Erfassung früher literaler Aktivitäten in Ukrainisch, Türkisch, Russisch und Deutsch), який має на меті встановлення та аналіз ранньої двомовної або багатомовної писемної компетентності дітей на основі зразків письмових текстів. ELA надає можливість розглянути процес засвоєння німецької мови як мови навчання з ресурсно-орієнтованої точки зору, а також може стати основою для суто наукових досліджень (Atamasa et al., 2023).

Інструмент ELA було розроблено спочатку для турецької та німецької мов у рамках спільного проєкту Віденського та Гамбурзького університетів, який фінансував Фонд Фройденберга. Згодом він був доповнений українською та російською мовами. ELA використовується для аналізу текстів, що написано учнями початкової школи рідною мовою (українською, турецькою, російською) та німецькою мові, яка є мовою навчання в Австрії та Німеччині. Зазначимо, що ELA не є інструментом для суто діагностування рівня володіння мовою, орієнтованого на компетентності, який використовується для того, щоб робити заяви про глобальну писемну мовленнєву компетентність. Цей інструмент допомагає скоріш продемонструвати альтернативні способи аналізу письмових текстів у молодшому шкільному віці та допомогти проявитися дитячій креативності. Учнів заохочують до письмової діяльності, дозволяючи взаємодію мов та всі доступні їм ресурси для самовираження. Таким чином проявляються літературний потенціал та здібності дітей (Atamasa et al., 2023).

Матеріалом дослідження є зразки письмових текстів, написаних українською та німецькою мовами учнями початкової школи, які з початком війни в Україні в лютому 2022 року були змушені переїхати з України до Австрії та були інтегровані в австрійську систему шкільної освіти.

Для отримання письмових текстів було використано метод еліцитації, що означає «процедуру спонукання досліджуваних осіб до певних висловлювань у визначених контекстах» (Ahrenholz, 2010, с. 64). Ці висловлювання є мовними даними учнів та підлягають систематичному лінгвістичному аналізу. Еліцитацію здійснюють за допомогою стимулу, який надає досліджуваним підставу для продукування бажаних мовленнєвих висловлювань. У цьому контексті мовні навички в рідній та другій мовах варто розглядати як такі, що тісно пов'язані зі світоглядом мовця (Mezger, Schroeder & Şimşek, 2014, с. 74).

4. Результати дослідження

Результати дослідження базуються на 80 текстах, що було зібрано у червні 2022 року в трьох початкових школах Відня у так званих Neu-in-Wien Klassen, які було організовано спеціально для дітей з України. Зразки письмових робіт збиралися протягом 4 тижнів, в яких взяли участь 40 українських учнів молодшого шкільного віку. На момент збору зразків діти відвідували австрійські школи близько 3 місяців. Більшість з них раніше не вивчали німецьку мову, оскільки першою іноземною мовою, яку вивчають у школах України з першого класу, є англійська.

Зразки письмових робіт не збиралися безпосередньо один за одним. Між ними був тижневий інтервал, щоб учні могли повторно налаштуватися на роботу з зображенням, який є стимулом для описання ситуації на малюнку. Кожного разу як стимул використовувалося одна й та сама ілюстрація з дитячої книжки Серени Романеллі «Kleiner Dodo, was spielst du?» (Romanelli, 1995, с. 11). Ситуаційна картинка має на меті стимулювати дитячу уяву та ініціювати творчий процес письма. Другий стимул було сформульовано українською та німецькою мовами: *Подивись на малюнок та напиши, що там відбувається / Schau dir das Bild an und schreibe auf, was dort passiert*. Стимул, сформульований відповідною мовою, дозволив учням по-різному організувати свої тексти та спробувати свої творчі здібності в письмовій формі (Atamasa et al., 2023).

На початку та під час опитування необхідно було якомога менше говорити з учнями про зміст ілюстрації, щоб вони могли розробити індивідуальний підхід до написання свого тексту та проявити креативність. Якщо діти не знали, як називається та чи інша тварина німецькою мовою, їм пропонували дати цим фігурам на ілюстрації імена, або зробити для них малюнок та застосувати весь свій мовний репертуар. На роботу було відведено від 30 до 40 хвилин, які виявилися достатніми.

Створені тексти було проаналізовано за різними аспектами: на лексичному, морфосинтаксичному та текстуальному рівнях. Якщо у текстах було зафіксовано прояви змішування мов чи варіанти, далекі від стандартної літературної мови, то їх не корегували, а записували в окрему колонку для подальшого аналізу. Зібрані та проаналізовані письмові зразки свідчать про те, що більше креативності та різноманітності в мовних засобах зафіксовано в текстах, що написано рідною мовою. Цікавим спостереженням було те, що персонажі та аспекти, які виходять за межі ситуаційного зображення (ілюстрація з дитячої книжки Серени Романеллі «Kleiner Dodo, was spielst du?»), майже виключно наявні у текстах, написаних рідною мовою, описання в яких є набагато детальнішими та відрізняються від текстів, що написано німецькою мовою, більшою емоційністю та фантазією. Тексти німецькою мовою коротші та характеризуються простішою структурою (Vasylchenko, 2023, с. 70). Через брак певних слів діти замінюють їх українськими або англійськими відповідниками, а тваринам, назви яких німецькою їм невідомі, дають імена (див. Табл. 1). Така стратегія дозволила не залишатися безмовним та з успіхом впоратися з поставленим завданням.

Таблиця 1. Тексти німецькою та українською, написані однією дитиною (Vasylchenko, 2023, с. 71).

Рядок	Текст німецькою Орфографія та пунктуація залишаються такими, як в тексті-оригіналі.	Примітки/зауваження
1 2 3 4 5	<i>In der Wald theater. Auf dem Baum der Affe spile на скрипці Wald ist sehr grün. In der Tigers mouth blume. Nasekorn frisst Gras.</i>	В тексті є ознаки перемикання кодів (Code-Switching). Наприклад, німецьке слово «Geige» замінено на українське «на скрипці». Позицію присудка в 2-му реченні та відсутність артикля перед іменником «Wald» можна пояснити впливом рідної мови на німецьку мову. У 2-му та 4-му реченні помітний вплив англійської мови: <i>mouth</i> замість <i>Mund</i> , <i>theater</i> та <i>blume</i> з малої літери, конструкція родового відмінку, що не є характерною для німецької мови.
Рядок	Текст українською Орфографія та пунктуація залишаються такими, як в тексті-оригіналі.	Переклад англійською
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18	<i>В лісі почалась вистава. Мавпа на колоді грає на скрипці. Леопард в головній ролі. Носоріг жує траву. У мишок найкращі місця! На голові носорога. Інша мавпа тільки встала й думає що сталося з її будинком. Павлін тільки прийшов похизуватися своїми красивими пір'їнами. І випадково став актором! Мурахоїд зачаровано дивиться на мавпу. Невідомий папуга визирає з трави. Він теж глядач. Ось такі події сьогодні відбувалися в лісі!</i>	<i>A concert has begun in the forest. The monkey is standing on a log and playing the violin. The leopard is in the lead role. The rhino is chewing grass. The mice have the best seats! On the rhino's head. Another monkey has just got up and is wondering what happened to his house. The peacock has just come to show off his beautiful feathers. By chance, he has become an actor! The anteater stares spellbound at the monkey. An unfamiliar parrot peers out of the grass. He is also a spectator. Such events have taken place in the forest today.</i>

У німецькомовних зразках часто іменники, які не стоять на початку речення, пишуться з малої літери, що можна інтерпретувати як перенесення українського правопису на німецьку мову, наприклад, *ein affe steht auf einem baum und spielt geige*. Також трапляється, що в україномовному зразку всі слова написано з малої літери, навіть на початку речення, що знову ж таки суперечить нормам правопису. Назви тварин в деяких україномовних зразках

написані з великої літери, навіть якщо вони не стоять на початку речення. Можна припустити, що ці тварини розглядаються як головні герої оповідання, або що німецькі правила правопису, де всі іменники пишуться з великої літери, були перенесені на українську мову, наприклад, *Носоріг сильний, Павич красивий, Леонард швидкий, Лімур та Мавпа спритні, Тукан вміє літати, Мурахойд ловить мурах*. Головний герой часто вживається у зменшувальній формі (*das Äffchen, мавпочка*), що притаманно українській мові (Vasylchenko, 2023, с. 70).

Дуже важливо було заохотити дітей до опису подій, що відбуваються на малюнку, надати їм простір та впевненість, що вони зможуть успішно виконати це завдання з використання всіх ресурсів: Code-Switching, малюнки, давати імена фігурам на ілюстрації. Цей процес можна описати як форму *транслінгвізму* (engl. Translanguaging), що означає творче використання всіх доступних мовних ресурсів людиною, яка говорить двома або більше мовами, для комунікації із застосуванням усього комунікативного репертуару. Офелія Гарсія вважає дуже продуктивною педагогічну стратегію, яка базується на зіставленні мов, що складають мовний репертуар учнів, та дозволяє їм здійснювати перемикання з однієї мови на іншу, їх змішування та використовувати білінгвізм/багатомовність у творчому письмі (García & Wei, 2014). Як зазначено в (Jeuk, 2010, с. 37), змішування мов є проявами мовної компетентності, а не мовного дефіциту. Він вважає, що такі змішування свідчать про креативність дитини та не мають негативного впливу на засвоєння другої мови як мови навчання. Дослідник наголошує важливість розуміння значення рідної мови та її вплив для вивчення другої мови як мови навчання на всіх мовних рівнях в усному та писемному мовленні. Позитивне сприйняття рідної мови учнів в багатомовному соціумі сприяє їхньому психосоціальному та мотиваційному розвитку (Göbel et al., 2023).

5. Висновки

Таким чином інструмент ELA допомагає проявитися когнітивним здібностям та вмінням учнів висловлюватися рідною мовою у письмовій формі, що може стати відправною точкою для обміну досвідом між вчителями рідної мови та німецької мови та дозволити приділяти увагу не лише навичкам (письмового) висловлювання учнів німецькою, але й українською мовою. В (Ehlich, 2005, с. 50) підкреслюється важливість прийняття та підтримки мовної різноманітності дітей-мігрантів та наголошується, що «для дітей, мовою спілкування в родині яких не є німецька мова, важливо щоб обидві мови (рідна та друга німецька як мова навчання) були задіяні в регулярному мовному оцінюванні». Саме це є важливим підґрунтям для ресурсно-орієнтованої мовної підтримки українських учнів в умовах вимушеної міграції в Австрії. Рідна українська мова має бути тим ресурсом, що дозволяє побачити здібності дитини, які залишаються прихованими, якщо брати до уваги лише тексти, написані німецькою мовою. Такий підхід впливає на інтеграцію учнів в австрійську систему освіти, їхній успіх у навчанні та адекватне розуміння їх здібностей вчителями австрійських класів. Ці висновки було зроблено авторкою статті як в результаті аналізу дитячих текстів за допомогою інструменту ELA, так й завдяки зворотному зв'язку від вчителів, що викладають німецьку як мову навчання для дітей-мігрантів у школах Австрії, та мали можливість апробувати цей інструмент у своїх класах. Вони дійшли

висновку, що ELA допомогла їм змінити фокус уваги та перейти від одномовного (а саме німецькомовного) та орієнтованого на дефіцит підходу до багатомовного та орієнтованого на рідну мову як ресурс. Як наслідок, через використання та зіставлення різних мов відбувається формування мовної свідомості (Sprachbewusstsein), що сприяє розумінню як цінності багатомовності в мультинаціональному суспільстві, так й цінності рідної мови. Таке сприйняття відіграє важливу роль у вивченні другої мови як мови навчання, особливо в умовах вимушеної міграції.

References

- Ahrenholz, B. (2010). Elizitierung. In Barkowski, Hans, Krumm, Hans-Jürgen (Hrsg.) *Fachlexikon Deutsch als Fremd- und Zweitsprache*. Tübingen: Francke.
- Atamaca, B., Demir, Ö., Dirim, I., Lengyel, D., Perner, K. P., Savaş, A., Şentepe, M. O. & Vasylychenko O. (2023). Hinweise zur Arbeit mit dem Analyseinstrument ELA. In *ELA – Erfassung früher literaler Aktivitäten: Ukrainisch, Türkisch, Russisch, Deutsch*. <https://services.phaidra.univie.ac.at/api/object/o:2048840/preview>.
- Bausum, J., Besser, L. U., Kühn, M. & Weiß, W. (Hrsg.) (2013). *Traumapädagogik. Grundlagen, Arbeitsfelder und Methoden für die pädagogische Praxis*. (3. Aufl.). Weinheim Basel: Beltz Juventa.
- Bruchholz, A. & Tscherny, S. (2016). Lebensfreude als heilende Kraft – Lebensfreude empfinden und konservieren: Ein Erlebnisbericht. In: Baierl, Martin; Frey, Kurt (Hrsg.) *Praxishandbuch Traumapädagogik. Lebensfreude, Sicherheit und Geborgenheit für Kinder und Jugendliche*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Castner, T. & Koch, K. (1993). *Lernen ohne Angst und Stress. Einführung der Suggestopädie in den Schulunterricht*. Darmstadt: Winklers Verlag.
- Cummins, J. (2000). *Language, Power and Pedagogy*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Ehlich, K. (2005). Sprachaneignung und deren Feststellung bei Kindern mit und ohne Migrationshintergrund. In Bundesministerium für Bildung und Forschung (BMBF) (Hrsg.) *Anforderungen an Verfahren der regelmäßigen Sprachstandsfeststellung als Grundlage für die frühe und individuelle Förderung von Kindern mit und ohne Migrationshintergrund* (pp. 11-75). BMBF.
- Garcia, O. & Wei, L. (2014). *Translanguaging: Language, Bilingualism and Education*. Palgrave Macmillan.
- Göbel, K., Gantefort, C. & Ehmke, T. (2023). Welche professionellen Kompetenzen benötigen Lehrkräfte für sprachbildendes Handeln? In M. Becker-Mrotzek, I. Gogolin, H. J. Roth & P. Stanat (Hrsg.) *Grundlagen sprachlicher Bildung in der mehrsprachigen Gesellschaft. Konzepte und Erkenntnisse* (pp. 219-232). Waxmann.
- Grindberg L. & Grindberg R. (1990). *Psychoanalyse der Migration und des Exils*. München, Wien: Psychosozial-Verlag.
- Jeuk, S. (2010). Die Bedeutung der Erstsprache beim Erlernen der Zweitsprache. In Colombo-Scheffold, Simona, Fenn, Peter, Jeuk, Stefan & Schäfer, Joachim (Hrsg.): *Ausländisch für Deutsche. Sprachen der Kinder – Sprachen im Klassenzimmer* (pp. 29-42). Stuttgart: Follobach bei Klett.
- Kronsteiner R. (2003). *Kultur und Migration in der Psychotherapie. Ethnologische Aspekte psychoanalytischer systemischer Therapie*. Fr./M.: Brandes & Apsel.
- Lang, B., Schirmer, C., Lang, Th., Andrae de Hair, I., Wahle, Th., Bausum, J., Weiß, W. & Schmid, M. (Hrsg.) (2013). *Traumapädagogische Standards in der stationären Kinder- und Jugendhilfe. Eine Praxis- und Orientierungshilfe der BAG Traumapädagogik*. Weinheim Basel: Beltz Juventa.
- Metzig, W. & Schuster, M. (2020). *Lernen zu lernen. Lernstrategien wirkungsvoll einsetzen*. 10. überarbeitete und erweiterte Auflage. Berlin, Heidelberg: Springer.
- Mezger, V., Schroeder, Chr. & Şimşek, Y. (2014). Elizitierung von Lerner Sprache. In Settineri, Julia, Demirkaya, Sevilen, Feldmeier, Alexis, Gültekin-Karakoç

- & Riemer, Claudia (Hrsg.) *Empirische Forschungsmethoden für Deutsch als Fremd- und Zweitsprache. Eine Einführung* (pp. 73-86). Paderborn: Ferdinand Schöningh.
- Müller, N. (2016). *Mehrsprachigkeitsforschung*. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag GmbH + Co. KG.
- Plutzer, V. (2019). Sprachenlernen im Kontext von Flucht und Migration. Psychologische Aspekte und ihre Implikationen für den Deutschunterricht. In: Schmörlzer-Eibinger, Sabine, Akbulut, Muhammed & Busjati, Bora (Hrsg.) *Mit Sprache Grenzen überwinden. Sprachenlernen und Wertebildung im Kontext von Flucht und Migration* (pp. 215-228). Münster: Waxmann.
- Plutzer, V. (2021). Die Schule als sprachlich „sicherer Ort“ im Kontext von Migration und Flucht. In: Krobath, Thomas, Lindner, Doris & Scherf, Susanne (Hrsg.) *Brücken bauen. Migration – Flucht – Bildung* (pp. 85-101). Wien: Lit.
- Romanelli, S. & de Beer, H. (1995). *Kleiner Dodo, was spielst du?* NordSüd Verlag.
- Rund 13.000 ukrainische Kinder in österreichischen Schulen. (2023, 10 february). Austria Presse Agentur. Retrieved April 18, 2023, from <https://science.apa.at/power-search/7905934988214525349>.
- Vasylychenko, O. (2023). Deutschförderung der ukrainischen Flüchtlingskinder in Österreich. In L. Bezugla, A. Ketzner-Nöltge, D. Spaniel-Weise, J. Wolbergs & L. Höfler (Hrsg.) *Brüche und Kontinuitäten: Aktuelle Themen der Ukrainischen Germanistik nach Februar 2022. Open-Access-Tagungsdokumentation eines Symposiums im Rahmen der Themenwoche „Krieg in der Ukraine – Perspektiven der Wissenschaft“* (pp. 60-73). Universität Leipzig. <https://doi.org/10.36730/2023.1.buk>.

Резюме

Васильченко Олена

РІДНА МОВА ЯК РЕСУРС ДЛЯ ВИВЧЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ЯК МОВИ НАВЧАННЯ В АВСТРІЇ

Постановка проблеми. З початком широкомасштабної війни в Україні 24 лютого 2022 року десятки тисяч українських дітей опинилися в ситуації вимушеної міграції, були змушені пристосовуватися до австрійської системи шкільної освіти, вивчати нову для більшості іноземну мову й адаптуватися до нового колективу та вчителів. Основним завданням школи стало створення безпечного, стабільного та надійного середовища. Але в той же час школа в Австрії є місцем, де розмовляють та викладають іншою мовою, що додавало ще більше стресу до непростой ситуації, в якій опинилися українські школярі. У цьому контексті створення можливостей виявлення, визнання та підтримка потенціалу дитини під час вимушеної міграції, який в повному обсязі відображається в процесі писемної чи усної комунікації рідною мовою, на відміну від комунікації іноземною мовою, відіграє значущу роль у встановленні емоційно-психологічної рівноваги та впливає на когнітивні процеси і, відповідно, на навчання та засвоєння нової мови.

Мета статті. Метою статті є висвітлення особливостей взаємодії рідної української мови та німецької мови як мови навчання в писемному мовленні за допомогою інструменту аналізу набуття ранньої писемної мовленнєвої компетентності, що було розроблено в рамках міжнародного проекту ELA.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети дослідження було використано інструмент аналізу набуття ранньої писемної мовленнєвої

компетентності ELA (Erfassung früher literaler Aktivitäten in Ukrainisch, Türkisch, Russisch und Deutsch), який має на меті встановлення та аналіз ранньої двомовної або багатомовної писемної компетентності дітей на основі зразків письмових текстів. ELA надає можливість проаналізувати процес засвоєння німецької мови як мови навчання з ресурсно-орієнтованої точки зору, а також може стати основою для суто наукових досліджень. Для отримання зразків текстів було використано метод еліцитації. Еліцитація здійснювалася за допомогою стимулу-ілюстрації та речення-стимулу, що було сформульовано українською та німецькою мовами.

Основні результати дослідження. Спираючись на ресурсно-орієнтований підхід до вивчення іноземної мови, можна констатувати, що рідна мова є тим ресурсом, що дозволяє побачити здібності дитини, які залишаються прихованими, якщо брати до уваги лише німецькомовні тексти. Зібрані та проаналізовані письмові зразки свідчать про те, що більше креативності та різноманітності у мовних засобах зафіксовано в текстах, що було написано рідною мовою. Важливим спостереженням було те, що персонажі та аспекти, які виходять за межі ситуаційного зображення (ілюстрація з дитячої книжки Серени Романеллі «Kleiner Dodo, was spielst du?»), майже виключно зустрічаються в текстах, написаних рідною мовою, описання в яких є набагато детальнішими та відрізняються від текстів, що написано німецькою мовою, більшою емоційністю та фантазією. Тексти німецькою мовою коротші та характеризуються простішою структурою. Через брак певних слів діти замінювали їх українськими або англійськими відповідниками, а тваринам, назви яких німецькою були їм невідомі, давали імена. Така стратегія дозволила не залишатися «безмовним» та з успіхом впоратися з поставленим завданням. У німецькомовних зразках іменники, які не стояли на початку речення, часто записувалися з малої літери, що можна інтерпретувати як перенесення українського правопису на німецьку мову. Назви тварин в деяких україномовних зразках було написано з великої літери, навіть якщо вони не були ініціальними словами. Можна припустити, що діти сприймали цих тварин як головних героїв оповідання, або що німецькі правила правопису, де всі іменники пишуться з великої літери, було перенесено на українську мову. Дуже часто головний герой вживався у зменшувальній формі (das Äffchen, мавпочка), що притаманно українській мові.

Висновки та перспективи. Завдяки інструменту ELA стало можливим об'єктивно оцінити здібності та вміння дітей, рідною мовою яких не є німецька, сприймати рідну мову як ресурс та сприяти успішному засвоєнню німецької мови як мови навчання в Австрії. Апробація вчителями німецької мови як мови навчання інструменту аналізу набуття ранньої писемної мовленнєвої компетентності ELA дозволила змінити їм фокус уваги та перейти від одномовного (а саме, німецькомовного) та орієнтованого на дефіцит підходу до багатомовного та орієнтованого на рідну мову як ресурс у процесі вивчення німецької мови як другої іноземної, що відповідає сучасній педагогічній стратегії під назвою *транслінгвізм*, який дозволяє застосування учнями всього мовного репертуару в подоланні завдань.

Ключові слова: писемна компетентність, українська мова як рідна, німецька мова як мова навчання, еліцитація, транслінгвізм, мовний репертуар.

Abstract

Vasylichenko Olena

**MOTHER TONGUE AS A RESOURCE FOR LEARNING GERMAN
AS A LANGUAGE OF INSTRUCTION IN AUSTRIA**

Background. Since the outbreak of a large-scale war in Ukraine on 24 February 2022, tens of thousands of Ukrainian children have found themselves in a situation of forced migration, had to adapt to the Austrian school system, learn a new foreign language and adapt to a new team and teachers. The main task of the school was to create a safe, stable and reliable environment. But at the same time, a school in Austria is a place where another language is spoken and taught, which added even more stress to the difficult situation in which Ukrainian students found themselves. In this context, the possibility of identifying, recognising and supporting the potential of a child in forced migration, which is fully reflected in the process of written or oral communication in the mother tongue, as opposed to communication in a foreign language, plays a significant role in establishing emotional and psychological balance and influences the acquisition of a new language.

Purpose. The aim of the article is to highlight the peculiarities of interaction between the native Ukrainian language and German as a language of instruction in Austria in written communication using the tool for analysing the acquisition of early written language competence developed within the framework of the international ELA project.

Methods. To achieve the aim of the study, the tool for analysing the acquisition of early written language competence ELA (Erfassung früher literaler Aktivitäten in Ukrainisch, Türkisch, Russisch und Deutsch) was used, which aims to identify and analyse the early bilingual or multilingual written competence of children based on samples of written texts. ELA provides an opportunity to consider the process of acquiring German as a language of instruction from a resource-based perspective and can also serve as a basis for purely scientific research. The method of elicitation was used to obtain the sample texts. The elicitation was carried out with the help of a stimulus-illustration and a stimulus-sentence formulated in Ukrainian and German.

Results. Based on the resource-based approach to learning a foreign language, it can be stated that the mother tongue is the resource that allows us to see the child's abilities that remain hidden if we take into account only German-language texts. The collected and analysed written samples show that more creativity and diversity in linguistic means are recorded in texts written in the mother tongue. An interesting observation was that characters and aspects that go beyond situational depiction (illustration from Serena Romanelli's children's book 'Kleiner Dodo, was spielst du?') are almost exclusively found in texts written in the mother tongue, where descriptions are much more detailed and differ from texts written in German in being more emotional and imaginative. Texts in German are shorter and have a simpler structure. In the absence of certain words, the children replaced them with their Ukrainian or English equivalents and gave proper names to animals whose names were unknown to them in German. This strategy allowed them not to remain silent and successfully complete the task. In the German-language samples, nouns that did not come at the beginning of a sentence were often written with a lowercase letter, which can be interpreted as a transfer of Ukrainian spelling to German.

The names of animals in some Ukrainian-language samples were capitalised, even if they did not appear at the beginning of the sentence. It can be assumed that these animals were perceived as the main characters of the story, or that the German spelling rules, where all nouns are capitalised, were transferred to the Ukrainian language. Very often, the main character was used in the diminutive form, which is typical for the Ukrainian language.

Discussion. The ELA tool makes it possible to objectively assess the abilities and skills of children whose mother tongue is not German, to perceive their mother tongue as a resource and to promote the successful acquisition of German as the language of instruction in Austria. The testing of the tool for analysing the acquisition of early written competence by teachers of German as a language of instruction has allowed to change the focus and move from a monolingual (namely, German) and deficit-oriented approach to a multilingual and mother tongue-oriented approach to learning a second foreign language, which corresponds to the modern pedagogical strategy called Translanguaging, which allows students to use the entire language repertoire in solving problems.

Key words: writing competence, Ukrainian as a mother tongue, German as a language of instruction, elicitation, translanguaging, linguistic repertoire.

Відомості про автора

Васильченко Олена, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (Україна), гостьовий науковий співробітник Віденського університету (Австрія), e-mail: elena.vasylchenko@onu.edu.ua

Vasylchenko Olena, Ph.D. in Linguistics, Associate professor of the Department of Foreign Languages for Specific Purposes of Odesa I. I. Metchnikov National University (Ukraine), Guest researcher at the University of Vienna (Austria), e-mail: elena.vasylchenko@onu.edu.ua

ORCID 0000-0002-9897-6997

Надійшла до редакції 31 травня 2024 року

Прийнято до друку 12 червня 2024 року